

տակարան պէտք չէ կարծել թէ այս վիճակին ինքնին կատարանայ նուրբ հակառակորդ շատ մը օտար տարրերը ներս ազդեցութեամբ միայն տեսնուի կանխորոշ իւր այս ձև տալիս թիւնն, ինչպէս են, կիր, անկող, պաղլեղ, օշնան (սուս կամ ստա) և այլն:

Աւագն ամեն տեսակ հողի մէջ կը դնուի, զի ամեն հող, ինչ բնական ձևով որ ըլլայ, իւր ծանրութեամբ հարկւր մասէն գտնէ 3-10 կը պարունակէ, որոնք հողագործը բնաւ հողարու չէ թէ իւր հողին մէջ բաւական աւազատար կայ թէ չէ բոլորակաւ անգետն համար:

Բ. ԿԱՐԻՆ Է շատ մը հողախառն նիւթերու ամբողջութիւնն՝ որ ջուրին մէջ կը լուծուի և վրան թթու աղ մը (սոխ) յարած ատեն երբեմն կ'աւելցնուի ինչ կամ զԲՆՆԱՆՈՐԱՐԱՐ պղղեղանիւթէ, աւազէ և այլ շատ մը տարրերնէն կազմուած է: Կարգաւորանիւթ կուսին կաշուանութեան հետ համաթիւն և փայլունութիւն կուտայ: Ուրեմն կուս ըստածն ինքնին պարզ նիւթ մը չէ, այլ խիստ բարակ կուսէ (քուս) և անշարժելի աւազի մագնիսիայի և այլ խել մը բարակ կամային (պղծաթ) նիւթերու զանգուած մը, որոյ մեծագոյն մասը կը կազմէ պղղեղանի միւնը: 67 առ 100: Երբեք հակառակ տայն չափին, առնկերուն մէջ շատ քիչ պղղեղանիւթ կը գտնուի: Կան ալ որ բնուէին պարունակելու ինչպէս՝ ցորեն, բակլայ, սրճան, բարբառ եւ: Կան ևս աւազան նման բարակ հողերուն մէջ ալ կը գտնուի: Բայց երբ երկիր մը 60 առ 100 կամ աւելի շատ կուս կը պարունակէ, այն ատեն իւր մշակելութիւնն հետաքննելու կը կորսնցնէ և դժուար երկիր մը կըլլայ: և այն պատճառաւ: Կուսը ծանր երկիր կը կոչուի, որուն լուսնայն ցամաք կ'աւանդուին հետաքննելու ըստ կարգին պիտի ցուցանուի: Կարծի տեսնուի թէ ինչ են կուսն երկրագործական յատկութիւններն:

Ա. Կան օդին թթուութիւնը կազմող թթուութիւնը կ'աւանդուի և կը պահէ: ամեն մարդ, զիսէ թէ խառնութիւնն որչափ հարկուած է բուսող աճման, մանաւանդ տաք ատեն:

Գ. Հողին հարկուար մոծանութիւնը կուտայ:

Դ. Բոլորքը կանխաւոր կերպիւ անուանուի: Համար պարտաւորութիւնները (անկուէ) կը պահանջէ և անոնց պէտքերն համեմատ կուտայ:

Ե. Կուս շատ մը արքա կը պահուանակէ, որոնք լոխտ օդաւար և հարկուար են տունկերուն:

Կուսին այս յատկութիւններէն գլխաւորապէս երկու գործնական հետեւութիւն կ'ունենայ: 1. Կան ինչ կուս երկիր մը, որ պարտաւորութիւններով հարստացած չէ և թէ նախորդ մշակութիւններով ըստաւած է, պէտք է որ ուրիշ հողերէն աւելի աղբուի, բոյսերուն հարկուար պաշարներով լինելու հետք բերելու համար: Այս ալ պատճառաւ: 2. Կան, որ, կուս պարտաւոր կազմէ յինքն ձգելու յատկութիւնով, նախ ինք կը յազնայ աւանդմով և անկէ վերջը միայն կըլլայ ձգելու հողին իւր հարստութիւնը մաս առ մաս, այնպէս որ եթէ այս տեսակ հողի մը թիւն աղբ միայն տուէր, այս թիւն մաս ալ մանկու կան լեղումով իրեն վար պիտի դրնէր և բոյսերուն համար բան մը պիտի աւելցնէր: Երկրորդ հետեւութիւնը կ'աւելի խոնարհութիւնը երկրորդ ատեն պահանջէ յատալ կուսը: Կայ ևս ուրեմն այն մշակութիւններն որ ամբան տաք օրերուն ջերմութեան կը ներգլին և շատ աղբիւնք չեն տար աւազուտ երկրի մը մէջ, կուսուտ երկրի մը մէջ եղածնուտ պէս, իրենց պէտքին չափով կուսնան խոնարհութիւնն և բնաւ չեն ներգլի:

Գ. ԿԱՐԻՆ Է շատ մը հողախառն նիւթեր, որոյ վրայ թթու մը լուծուի և վրան թթու աղ մը (սոխ) յարած ատեն երբեմն կ'աւելցնուի ինչ կամ զԲՆՆԱՆՈՐԱՐ պղղեղանիւթէ, աւազէ և այլ շատ մը տարրերնէն կազմուած է: Կարգաւորանիւթ կուսին կաշուանութեան հետ համաթիւն և փայլունութիւն կուտայ: Ուրեմն կուս ըստածն ինքնին պարզ նիւթ մը չէ, այլ խիստ բարակ կուսէ (քուս) և անշարժելի աւազի մագնիսիայի և այլ խել մը բարակ կամային (պղծաթ) նիւթերու զանգուած մը, որոյ մեծագոյն մասը կը կազմէ պղղեղանի միւնը: 67 առ 100: Երբեք հակառակ տայն չափին, առնկերուն մէջ շատ քիչ պղղեղանիւթ կը գտնուի: Կան ալ որ բնուէին պարունակելու ինչպէս՝ ցորեն, բակլայ, սրճան, բարբառ եւ: Կան ևս աւազան նման բարակ հողերուն մէջ ալ կը գտնուի: Բայց երբ երկիր մը 60 առ 100 կամ աւելի շատ կուս կը պարունակէ, այն ատեն իւր մշակելութիւնն հետաքննելու կը կորսնցնէ և դժուար երկիր մը կըլլայ: և այն պատճառաւ: Կուսը ծանր երկիր կը կոչուի, որուն լուսնայն ցամաք կ'աւանդուին հետաքննելու ըստ կարգին պիտի ցուցանուի: Կարծի տեսնուի թէ ինչ են կուսն երկրագործական յատկութիւններն:

Ա. Կան օդին թթուութիւնը կազմող թթուութիւնը կ'աւանդուի և կը պահէ: ամեն մարդ, զիսէ թէ խառնութիւնն որչափ հարկուած է բուսող աճման, մանաւանդ տաք ատեն:

Գ. Հողին հարկուար մոծանութիւնը կուտայ:

Դ. Բոլորքը կանխաւոր կերպիւ անուանուի: Համար պարտաւորութիւնները (անկուէ) կը պահանջէ և անոնց պէտքերն համեմատ կուտայ:

Ե. Կուս շատ մը արքա կը պահուանակէ, որոնք լոխտ օդաւար և հարկուար են տունկերուն:

Կուսին այս յատկութիւններէն գլխաւորապէս երկու գործնական հետեւութիւն կ'ունենայ: 1. Կան ինչ կուս երկիր մը, որ պարտաւորութիւններով հարստացած չէ և թէ նախորդ մշակութիւններով ըստաւած է, պէտք է որ ուրիշ հողերէն աւելի աղբուի, բոյսերուն հարկուար պաշարներով լինելու հետք բերելու համար: Այս ալ պատճառաւ: 2. Կան, որ, կուս պարտաւոր կազմէ յինքն ձգելու յատկութիւնով, նախ ինք կը յազնայ աւանդմով և անկէ վերջը միայն կըլլայ ձգելու հողին իւր հարստութիւնը մաս առ մաս, այնպէս որ եթէ այս տեսակ հողի մը թիւն աղբ միայն տուէր, այս թիւն մաս ալ մանկու կան լեղումով իրեն վար պիտի դրնէր և բոյսերուն համար բան մը պիտի աւելցնէր: Երկրորդ հետեւութիւնը կ'աւելի խոնարհութիւնը երկրորդ ատեն պահանջէ յատալ կուսը: Կայ ևս ուրեմն այն մշակութիւններն որ ամբան տաք օրերուն ջերմութեան կը ներգլին և շատ աղբիւնք չեն տար աւազուտ երկրի մը մէջ, կուսուտ երկրի մը մէջ եղածնուտ պէս, իրենց պէտքին չափով կուսնան խոնարհութիւնն և բնաւ չեն ներգլի:

ԱՅՈՒՄԻՆ ՅԵՏԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Ի ԴՈՒՐՈ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Շապին Գարահիւար, 46/28 հոկտ. 1880

... Խմբագիր Տէր:

Հայրենի աշխարհիս աւերակացը վրայ ողբացող Երեմիա մ'եմ: Բոլորական հրապարակէն զատ՝ ո՞ւր դիմեմ և ո՞ւր բողոքեմ, որ արդար ինչ գաղափարներու դատէ իմ դատ:

Անձնուէ՛ր Տէր - մինչդեռ հա՛նուր աշխարհ՝ լոյս գոյնով կը շարժի, կը գործէ և կ'անդեր կը զոհէ, մինչդեռ Հայն՝ իւր ճշմարիտ ազատութիւնը վարձարաններէն աւերակէ և կ'ապաւնէ, և մինչդեռ զԻր արդարեւ և վարձարանաց անկողնէն զինուորով զինուորած անգաղարկ կը տքնին ի վերակենդանութիւն Ազգին, ան՝ աւա՛ղ, ան՝ սփռնէ Դաւիթ-Գարահիւարցին՝ ինչ ոճի կը գործէ: Եւ ինչ... արդարեւ անգաղարկ:

Գարահիւարցին՝ տարի ու կէս յառաջ մի նոր շարժումով վարձարանաց բարեկարգութեան ձեռնարկէ ցորեն-Գարահիւարցին ընտրելով Արեւիկան և վաճառէ Եփէնտի իւր տարացի անձնուէ՛րն:

Կ. վաճառէ Եփէնտի երբ յանձնուեցաւ վարձարանաց գէլն՝ շատ տարբերակ զգացմամբ ոչ եւրոպէ հարկուար մասնագէտներէ, թէ՛ Պոլսեցի բարձրագոյն անձնուէ՛ր և թէ՛ Գարահիւարցի պատուաւոր պոլսեցի միջոցով եւ Մուշեղեան վարձարանաց արդիւնաւոր ներկայ և յաւաքի ապագայի: Դեռ երկու ամիս հաղիւ եղաւ՝ որ Ուսումնարան վստահ կուտակուի, Ուսումնարանին մէջ հարցաքննութեան արհեստներ և քաջաբերէր շնորհելով՝ և այցելած քաղաքներու մէջ «ամենէն յառաջադէմ» ջերմ ուսումնարան տեսող ըսելով՝ շատ գոհ արտիւ մեկնեցաւ:

Կ. վաճառէ Եփէնտի տիւ և գիշեր իւր կ'անցընէ նոյն տեղէն աղբիւն՝ զպոլսեցի յառաջադէմութեան և Գարահիւարցի բարոյական երկարութեան համար: Բայց, աւա՛ղ, հոգի կուտակուի ինչ մը ամեն աղբիւն գործ կը քանդէր, ամեն ձեռնարկ կը տապալէր, գործունէ կայ երկրասարգաց ունեց ջանքեր կը հարուածէր, մի միայն անձնաւոր ան յանու և հակառակարկութեան վատ ուղով:

Այս աղբիւնը կուտակուի ինչ վերապէս իւր ճիշդութեամբ գերը խաղաց և յաջողեցաւ: Կ. վաճառէ պէս անձնուէ՛ր Գարահիւարցին, յառաջադէմութեան արհեստները հարձակուան տալով՝ նախամեծար համարելով իւր նիւթական շահէն, փոխին անգամ թօթափելով՝ վարձարանաց վիճակին ցաւաքննութեան վրայ արեւելեց արտասուեց և հեռացաւ: Պատուաւոր մէջ հարցաքննութիւնն՝ որ անգուց կ'ընդարձակուի զգալի ընդհանրական կենսական խնդրով ջրաւորութեան և վճարեցաւ իւր աղբիւններէ ճշմարիտ ջանքերէն:

Վարձարաններ — հաւատարմութեան և ինչ աշխատանքները՝ ինչ ու ծարաւ աղբիւններէն՝ բայց ոչ ոք լսեց, և միայն ամեն յանգստի և անհանգստի անուանեցան:

Գարահիւարցի չգիտեմ ինչ պատահան ունի տարւոյ լուսնայն աշխարհին: Մուշեղեան հաշտարար ուսումնարանին՝ իւր հայտարար բոլոր վարձարաններով արտասուեց և ողբոց արժանի վիճակի ենթարկուած կը հեծէ: Ինչ հարկի չափ անկող մանկուէ՛ր, փողոցներ թափառական աղբիւններ և ան... մուշեղեան արդիւն կ'ապանանին:

Պահանջարկական ժողովը՝ կը ջանան վարձարանները բախուտ, բայց Գարահիւարցի տաքանայ՝ կը նեղէ և կ'արգիլէ եւր:

Անիւրձ մեծատունք՝ իրենց զեղի ու շաւղ հանգիստ կը վարեն խաճաճութեամբ ամբողջ մեծաւոր լիւրջներու և դադարի կ'ապանէ: Եւ ինչ հարցաքննութեան և ընտանի-Գարահիւարցին ահապաղ և սարսափով ճնշուած կը տոլորի:

Անարգարանային աղբիւններ թիւնք երկու ամեն հեռէ կ'աղբիւն կայունեցնէ աղբին ներկայ և կ'ըստանան ապագայն:

Մտաւոր աւազ: Կեանքի մը բարոյական անկողն: Խնդիրն:

450 լրիւ հանգարտ խոնով մարտեցին արդեօք կեանքէն չեղան:

Գաւառ. Բնագ. Ժողովոյ Առաջնորդ — Երեմ. Կարահիւարցի Եփէնտի Արեւիկան պահուց և թափանցէ ինչ ինչ միայն մեր կենսական պահանջները ներքէն Ազգ. Գանձանակին, այլ և ամեն բան զոհել, նաեւ մեր կենսան: Ազգ. Բնագ. Զանգուարէն և Կարահիւարցի Եփէնտի աղբիւններ ջանքերէն: Կարահիւարցի յաճախ, որ իւր գոյնի զգացմամբ գէլն կը մեծաւորով շահանայ և աղբուրաց կուտակուի ինչ միայն: Հազար անէ՛ք անոնց՝ որք այսպէս թշուաւարացին Գարահիւարցի աղբիւն վիճակին:

Երեւելոյ նախնի փառքն և օտարաց պանծալի վիճակն՝ անշաղկապ, քահանայք աղբուտ և յոյլ կը ներհնին ի վառնի կրօնի և ի կուսուտ Հայութեան Ազգայինը (բաւարարութեամբ) Գարահիւարցի անշարժ երկրասարգաց գիւնեմը, զեղի և անգաղարկ: Հայ կանայք՝ պահապարգէն անտարբէր պղծութեան են:

Գարահիւարցի Հայութեան գիւղեր՝ ոչ վարձարանային կայ և ոչ տէր: Կը զերկանայ խառնէ՛ր ոչ այլ ինչ, եթէ ոչ կ'ընտանով աղբուտ ֆեֆէններ... ո՛հ... Երբ Գաւառի Հայն ի կորուստ կը գիւնէ, և վերկու թեան ուրիշ հնար չկայ, բայց եւ թէ՛ Պոլսեցի Եփէնտի հրեշտակ մը... երկինք՝ այց ընէ:

Ի զիմաց Ե. Գարահիւարցի անոգ: Կան ևս տառապեալ աղբիւնաց

ՍՈՎԱՍԱՆՁ ՀԱՅՆ

ԱՌ

ՎՏԱՐԱՆ ԴԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՆՆ

Ռոտտաթոյ 1 Նոյ. 1880

Տէր Խմբագիր:

Հետեւեալ, զուրկ թէ և գրական արժանիքէ, մի զգայուն սերունդ հեծութեան ձայնն է: Յուսամ թէ այս անգոր ձայնն արձագանգ պիտի դնէ պատուական Մասնաց մէջ, զի զուրկ թէ և սերունդ վաղեմեան իւր թատերական շուք աղբիւնն՝ որոյ թատերականն և զուրկ է և կը լինի ցարդ մեր թըշուաւ հայրենիք: Եւ՛ յարգանքով Բ. Պ. Հաճախէն:

ՍՐՏԱՍՈՒՄ ԵՒ ԱՂԵՐՈ

Ո՛ր էք Գարահիւարցի ծիծաղ օրեր Միւշեղեան յուսով, խառնով լըցուած կը զիմեք դաշտեր, ձորեր, Գանձի սեւեղ, խառն մեր բաղջ: Զերմ ճառագայթք բաղջ արեւիկ Մեր օրերին կենսաւորէին: Գեղաժողով մարգերու մէջ Անէ՛ք, ո՛հ, իւր երեւոյ:

Եւ փափկի լուսն մեզի զեփուրին Համարելի մեր ցաւած ճակատ, Եւ մեր արտեր կը բացուէին Ի յոյս կենաց, օրեր զուարթ:

Զիւն արդ պատէ Մասնաց սարեր, Բնութիւնն համայն է մերկայեր, Ստանալանեաց թափաղար պատառ:

Ծածիկ գոյնի, մարգ ու անտառ, Հայրենիք, բաղջ, դու միւրիկ, Հիւսիսայն այս դաժան օրիկ, Եւնէ, սուրբ և մարտիկ:

Ընդ որս երեւի դուր ժողովին: Երանի՛ որ համայն յիւր տան Փայլուն բոցոյն նախ զիմաց, Անի տառապեալ զուարթ ձորեր:

Զայն կը բաժնէ իւր օրգոյնաց: Աւա՛ղ, սոյն զժողովին Տիրէ թշուաւ Հայոց երկրին, Սիւն աւեր, ահ ու տաքանայ:

Սուգ, արհաւիրք, մահ ու արտառ: Քաղցը՝ ծնունդ ժանտ հրեւոյն:

Մեղաւորով չլին տըգոյն, Հիւսիսայն օրերին թոյլ կըմախին, Քաղաւորութիւն և երկրուն:

Լանջի՛ ճշմարտութեամբ կ'իմաստայ, Աղբ դաշտերին, սերունդ անտառ, Մշուշ պատէ լըլոյս աշաց Ի յոյս խառն զերեւոյնաց: Եւնէ մեր մանկուէք, սերունդ ծնունդ, Արտասուական խնդրեր սեւեղ: Գարահիւարցի: Գարահիւարցի: Գարահիւարցի: Գարահիւարցի:

Մեր մեր յարկն, աչք մեր ի լաց: — Հայրենի, աւեր ինձ քիչ մի հայրենի, Կը նուազիմ, ահ, անօրի, Բա՛ւ է ինձ քիչ, անգուց հայրենի, Մի՛, մի՛ գրիւր գիւս, քո օրիկ:

— Պահիկ մի ալ, դժբաղդ դաւալ, Ցաւոց ընկեր, անմեղ տառապ, Ազգով զու թեւաւորած, Զայն բարձրացաւ առ Հայրենի Աստուած:

Եւ արեւակաց մէջ զոգոյն: Արեւուն հեծէ ընկուն: Ո՛ր մահ, զոչ, մի՛ խնայեր յիս, Հասի՛ր, վերջ տուր ցաւոց կենսեք:

Ահ, է՛ր կանուս չը մեայ ես, Զը տեսնէի զիմ աղէկեղ Չոփաւոր իմ գաւառներ, Աշաց լոյս թո՛ղ խաւարէր:

Հարսուէք, կուսանք, ծաղիկը չքնաղ, Գարահիւարցի Հայոց, զորք քաղաքացի, Թառամին տոգոյն և անտառ, Կրկնոր, հէք և սեւեղոյ:

Երեւոյն արդ յաղթարարաց, Բնաւորաց յոյս, Հայոց ներքու, Աչք ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

Բնութեան ծոցին, մեր զընթառտ, Եւնէ ի խառն, հիւսիս, արեւար, Գիւն յուսահատ ու ապրկար:

— Ո՛ր էք աւերք զերեւոյնարք, Երբ երեւոյնարք դաշտեր, մեր արաք Տային ոսկի հաճաւ առատ:

